

1979, březen. – *Koncept dopisu Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných Mezinárodnímu sdružení demokratických právníků obsahující analýzu zneužívání československého právního řádu při trestněprávní perzekuci nonkonformních občanů.*^{a1}

Vážené paní a vážení pánové,

více než rok se zabýváme sledováním případů osob, které jsou v Československu trestně stíhány či vězněny za projevy svého přesvědčení nebo které se staly oběťmi policejní či justiční svévole. Studiem těchto případů jsme dospěli k několika obecným závěrům, s nimiž bychom rádi seznámili, a to Vaším prostřednictvím, právníky i širší veřejnost, zajímající se o stav práva v zemích sovětského bloku.

Právnímu pohledu na čs. současnost je třeba předeslat krátké vysvětlení vývoje čs. právního řádu v posledních dvaceti letech. Na počátku tohoto období, v průběhu 50. let, docházelo v Československu pod vlivem různých vnitřních i mezinárodních faktorů ke konsolidaci byrokratické moci a zároveň k postupnému odlivu alespoň částečného pasivního konsensu obyvatelstva vůči novým společenským poměrům a jejich strůjcům. Tím vyvstával před držiteli moci stále obtížněji řešitelný problém legitimacy moci a – ve svých důsledcích – legitimacy mocenských zákroků do života občanů, včetně trestního postihu za projevy přesvědčení nebo odporu vůči moci. Držitelé moci se snažili postihnout vztahy mezi státem a obyvatelstvem novými právními normami, na něž byly kladeny zhruba tyto požadavky: Měly být v relativním souladu s novými sociálními vztahy a jevy i se změněným společenským vědomím; měly tvořit ucelený a koherentní systém; měly zaručit určitou osobní bezpečnost držitelům moci (po zkušenostech

^a Některé pasáže textu jsou podtrženy a zatrženy po stranách pravděpodobně vyšetřovateli StB.

z počátku 50. let); měly vyjádřit kontinuitu s právním řádem z období mezi dvěma světovými válkami a zároveň kontinuitu s domněle proletářskou ideologií; měly formálně obsáhnout a zároveň de facto vyloučit práva na demokratické svobody, jichž bylo dosaženo např. v západní Evropě; měly být kulisou zákonnosti zvláště pro zahraniční pozorovatele a veřejnost. V tomto duchu vstoupily na začátku 60. let v platnost nové právní předpisy: ústava, zákoník práce a zvláště pak trestní zákon a trestní řád, které – po několika úpravách – platí dodnes.²

I když tyto právní normy vyvěrají z utajovaných ideologických přístupů držitelů politické moci (a tyto přístupy jsou pochopitelně zcela odlišné od oficiálně vyhlašovaných ideologických klišé), vydávají politické a justiční orgány státu a oficiální propaganda tyto právní normy za nástroje ochrany společnosti a zájmu občanů. I my, ve snaze pomoci obětem justiční svévole a v úmyslu podporovat kritické společenské myšlení, často nevystupujeme proti tomuto pohledu např. na čs. trestní právo, jakkoli si dobře uvědomujeme jeho historickou, sociální i politickou podmíněnost.

Zároveň si však i [sic] uvědomujeme i nebezpečí, které plyne z četných ustanovení trestního zákona pro odpůrce současné politické moci. Tak např. i trestem smrti může být potrestán ten, „kdo v úmyslu rozvracet socialistické a státní zřízení“ republiky (a tento úmysl lze dovést i z jednání pachatele), provádí např. „zvláště nebezpečnou činnost proti základům republiky nebo jejím důležitým mezinárodním zájmům“, pokud tento čin (jde o rozvracení republiky podle zákonného ustanovení podle § 92, odst. 2 trestního zákona) spáchá jako „člen organizované skupiny“ anebo pokud jím např. způsobí „zvláště závažný následek“.³ Je sice pravda, že tohoto zákonného ustanovení bylo – a nadto v jeho konkrétnější podobě s mírnější trestní sazbou – použito po roce 1969 pravděpodobně pouze jednou; je nicméně stálou hrozbou pro kohokoliv, kdo vykonává politickou činnost nezávislou na státě. Obdobnou hrozbu představuje celá řada ustanovení trestního zákona i trestního řádu (např. ustanovení o stanném právu), přečinnového zákona,⁴ zákona na ochranu míru⁵ a dalších zákonů.

Na rozdíl od citovaného zákonného ustanovení o rozvracení republiky byla v průběhu 70. let velmi často užívána jiná ustanovení trestního zákona, např. o podvracení republiky, o pobuřování, o různých formách hanobení státu a jeho představitelů a o hanobení přesvědčení, o opuštění republiky atd. atp. Duch použití těchto zákonných ustanovení čs. bezpečnostními a justičními orgány je dobře patrný např. z judikátu (výroku nejvyššího soudu č. 12 z r. 1970), vztahujícího se k trestnému činu pobuřování podle § 100 trestního zákona, za nějž je možno uložit trest odnětí svobody do tří a v některých případech do pěti let. Judikát zní: „I kritika určitých jevů ve společnosti, je-li úplně jednostranná a přehnaná nebo zkreslená a užívá-li se v ní úmyslně tendenčního srovnávání, může být pobuřováním vyvolávajícím nepřátelskou náladu vůči státnímu zřízení nebo společenskému řádu republiky.“⁶ Tento právní názor dovoluje stíhat za pobuřování prostě kohokoliv.

Takové a podobné právní názory jsou dnes vyslovovány při trestních stíháních za stížnosti státním orgánům, za společenskou kritiku, za nezávislou kulturní aktivitu – např. za pořádání koncertů a přepisování samizdatové literatury, za rozšiřování politických textů, za celebrování mše, za napsání románu, za pokusy o opuštění republiky a dokonce – v případě Jiřího Chmela, jediného z tisíce signatářů Charty 77 – za to, že v bytě se četla nebo podepisovala Charta 77.⁷ Výroky soudců a prokurátorů v talárech, které zní v soudních síních při takových procesech, nemají s právem – a to ani s čs. právem – často nic společného. Mnohem spíše jsou výrazem okamžitého a dočasného vítězství mohutného represivního aparátu nad jednotlivcem, který se mu vzepřel. Zejména lidé mladí a žijící mimo ohniska společenské kritiky bývají krutě postihováni. Dříve, než jsme dokázali zjistit bližší podrobnosti o obžalovaných, byli např. nedávno odsouzeni v Mostě a v Ústí nad Labem čtyři mladí lidé – Josef Klier, Petr Ouda, Josef Hegr a Ivana Holotová – a to k trestům od 14 měsíců do 2 let, za to, že při procesu s Jiřím Chmelem změnili své původní výpovědi, učiněné před vyšetřovatelem Bezpečnosti, a u soudu vypovídali tak, že jejich výpovědi neprokazovaly obžalobu, vznesenou proti Jiřímu Chmelovi.⁸

V oblasti trestního postihu lidí, stíhaných za projevy přesvědčení, se však v posledních letech a měsících projevuje určitý obrat, který lze připsat působení Charty 77 a pozornosti, kterou věnuje zahraniční a stále více i československá veřejnost plnění závěrů helsinské konference a respektování mezinárodních paktů o lidských právech, v Československu platných. Zatímco na začátku 70. let bylo běžné odsuzovat odpůrce tzv. politiky normalizace za trestné činy podvracení republiky a pobuřování, jsou nyní obvinění z těchto činů poměrně vzácná, <Naposled [?] byl takto postižen novinář Jiří Lederer zatčený počátkem roku 1978 a dodnes vězněný za odesílání materiálů do ciziny).^a Naproti tomu^a jsou jich ušetřeni zejména nejznámější obránci lidských práv a kritici režimu, i když vykonávají zcela veřejně činnost, jejíž rozsah a intenzita mnohonásobně překračuje činnost, kterou vykonávali oni sami nebo jejich přátelé v letech 1969–1971 a za niž byli mnozí <po>^b mnoho let žalářováni. To ovšem neznamená, že <dnes už>^c tito <lidé>^d nejsou perzekvováni. Vedle běžných postihů administrativního charakteru, užívaných proti signatářům Charty 77 i mnoha dalším občanům, je proti těm, které není vhodné stíhat přímo za politické delikty, užíváno metody náhradního trestního stíhání. Pokud předpokládají publicitu případu, uchylují se totiž držitelé moci a jim podřízené policejní a justiční orgány jen neradi k používání ryze politických ustanovení trestního zákona, která v dnešní Evropě a i v dnešním Československu vypadají jako anachronismus.

Náhradní trestní stíhání může mít několik variant: Někdy se i stává, že se obviněný žalovaného skutku dopustil, ale skutek sám je zjištěn jen díky trvalé kontrole života <postiženého>^e bezpečnostním aparátem a díky pracnému vyhledávání; často je na takový <čin>^f pohlíženo jako na čin přísněji trestný, než je to podle

^a Tato poznámka byla rukou napsána na pravém okraji textu, přičemž křížkem bylo označeno, kam patří. Dvě slova jsou špatně čitelná, resp. nečitelná.

^b Toto slovo bylo do textu dopsáno rukou místo jiného, přeškrtnutého slova.

^c Tato slova byla do textu dopsána rukou.

^d Toto slovo bylo do textu dopsáno rukou.

^e Toto slovo bylo do textu dopsáno rukou.

^f Toto slovo bylo do textu dopsáno rukou.

justiční praxe obvyklé; odsouzenému je vyměřen nepodmíněný trest místo podmíněného apod. Jindy jde o trestní postih za konflikt s Bezpečností, a to buď za konflikt, který se vůbec nestal (ples železničářů,¹⁰ Michal Kobal a Věra Vránová,¹¹ Tomáš Petřivý¹²), nebo za konflikt, k němuž sice došlo, ale vinou příslušníků Bezpečnosti (Pavel Landovský,¹³ Jan Šimsa¹⁴), nebo za takový, který měl jiný průběh, než tvrdí svědci – policisté (Jaroslav Šabata)¹⁵. Dalším typem je vykonstruované trestní stíhání pro majetkové nebo verbální delikty (Ladislav Lis,¹⁶ Otka Bednářová¹⁷). Pokud obviněný zůstává na svobodě, trestní stíhání se vleče měsíce i léta, aby byl udržován v nejistotě a obavách.

K vykonstruovaným skutkům, za něž jsou lidé stíháni, patří často i údajné konflikty, k nimž došlo mezi odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody a dozorcí nebo jiná údajná činnost odsouzeného ve vězení.

Pokud při soudním řízení stojí proti sobě výpověď stíhaného a výpovědi příslušníků bezpečnostního aparátu nebo vězeňských dozorců, soud vychází při rozhodování vždy z toho, že tito policejní či vězeňští pracovníci, jakkoli na konfliktu zúčastnění, vypovídají pravdu. V jiných případech, jestliže svědek vypovídá odlišně před soudem, než vypovídal před vyšetřovatelem Bezpečnosti a zdůvodňuje to nátlakem, jemuž byl policejními úředníky vystaven, vychází soud vždy z původní výpovědi, i když je nátlak před soudem prokázán: soud zaujme i přesto právní názor, že nátlak na svědka ze strany vyšetřovatele není v Československu možný.

Zavedením praxe náhradního a dodatečného trestního stíhání a umělých konstrukcí činů, které se nestaly nebo proběhly odlišně, se situace v oblasti postihů za projevy přesvědčení velmi zhoršila. Zatímco začátkem 70. let panovala všeobecná jistota, že trestně stíhán může být jen ten, kdo nějakým způsobem vystupuje proti moci, a že bude stíhán právě za tuto činnost, jakkoli k tomu bude třeba překrúcovat a porušovat zákony, je za situace vykonstruování trestných činů ohrožen kdokoli, kdo se znelíbí třeba i nejnižšímu vykonavateli státní moci. Jestliže se dnes konstruují konflikty s příslušníky Bezpečnosti nebo vězeňskými dozorcí a další trestné činy, postížitelné zpravidla tresty do tří nebo pěti let, není už třeba

kvalitativní změny této praxe, nýbrž jejího pouhého kvantitativního rozšíření, aby mohly být zítra konstruovány takové trestné činy jako např. záškodnictví, sabotáž, teror nebo vlastizrada a aby tak mohlo být čs. trestní právo vrženo zpět, do stavu, který v něm panoval koncem 40. a začátkem 50. let. Platné zákonné ustanovení, podle něhož příprava trestného činu může být stejně trestná jako trestný čin sám, skýtá pro stávající i zmíněná hypotetická trestní stíhání, založená na umělé konstrukci, významnou oporu.

Ve všech těchto případech je třeba odhalit pravý stav věcí, aby se držitelé státní moci nemohli dovolávat práva jako mocenského nástroje. Je třeba ukázat na to, že právo se mění v pouhou dekoraci, z níž vystupují falešní svědci i falešní soudci, kteří pronášejí vědomě nepravdivé výroky. Místo práva nastupuje pěstní právo, které se halí do anonymity. Lidé, jsou-li informováni, začínají vidět bezpečnostní a justiční orgány takové, jaké jsou. I příslušníci těchto aparátů jsou tímto stavem demoralizováni. Moc ztrácí svou legitimitu i své opodstatnění. K tomu však dochází jen tehdy, jestliže se pravý stav věcí odhalí, analyzuje a zveřejní. Nemáme k tomu sami dosti sil, a proto se obracíme na Vás, abyste nám pomohli.

Mohlo by se zdát, že v dnešním světě brutality a teroru, ve světě, v němž porušování základních lidských práv má v mnoha zemích blízko ke genocidě, je náš požadavek přemrštěný. Je však známo, že každé drobné porušení práva, které není napraveno, plodí porušení větší. Porušování práva nelze také oddělit od historických a geografických souvislostí. Evropa je nejen kolébkou fašismu a stalinismu, které decimovaly národy a generace, ale i koncepce práva, založeného na demokratických svobodách, které mají požívat všichni jednotlivci i všechny národy. A tato koncepce se – alespoň v Evropě – čím dále tím více prosazuje. Každý postup proti této koncepci ohrožuje nejen obyvatele jedné země, ale i celé Evropy. Nutnost mezinárodní obrany lidských práv – včetně práva na spravedlivé soudní řízení – je evidentní.

Jsme přesvědčeni, že na cestu práva vykročí i čs. společnost: bude to cesta demokratického rozvoje společnosti. Právo je mírou demokracie společnosti; ubezpečujeme Vás, že budeme vždy

usilovat o to, aby panoval právní stav a aby koherentní právní systém formálně i fakticky zaručoval demokratické svobody jednotlivců i společnosti.

Žádáme Vás o pomoc při odhalování, zveřejňování a pranýřování jak vykonstruovaných *caus*, tak i případů, kdy jsou lidé otevřeně stíháni za projevy svého přesvědčení. Je to jediná cesta, jak zabránit nejhorším represáliím a další devalvaci právního vědomí. Zástupce Vašeho sdružení vždy rádi uvítáme v Československu.

<Přijměte, paní a pánové, ujištění o naší nejhlubší úctě.>^a

března 1979

V.O.N.S.^{b 18}

Městský soud v Praze, soudní spis k případu Petra Uhla a spol. (spis. zn. 1 T 23/79) uložený jako příloha k rehabilitačnímu spisu, spis. zn. Rt 419/90, sv. 14. – Koncept, strojopis, 3 strany.

POZNÁMKY

- ¹ Autorem konceptu byl Petr Uhl. Viz jeho vzkaz týkající se některých sledovaných případů, jiných aktivit VONS a další schůzky výboru, v němž se na osud svého návrhu dotazoval. LP, Sb. VONS, inv. č. 1, sign. III/16, kart. 1.
- ² Nová, tzv. socialistická ústava byla přijata ústavním zákonem č. 100/1960 Sb. z 11. 7. 1960 a zákoník práce zákonem č. 65/1965 Sb. ze 16. 6. 1965; trestní zákon č. 140/1961 Sb. a zákon č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád) byly přijaty 29. 11. 1961.
- ³ Viz *Trestní kodexy*. Text s judikaturou. Sestavil JUDr. Jan Tolar, CSc., Praha 1974, s. 82.
- ⁴ Viz zákon č. 150/1969 Sb. z 18. 12. 1969 o přečinech.
- ⁵ Zákon na ochranu míru byl přijat zákonem č. 165/1950 Sb. z 20. 12. 1950.

^a Tato věta byla na konec dopisu dopsána rukou.

^b Z druhé strany poslední strany konceptu dopisu bylo uvedeno toto *post scriptum*, jehož první věta byla přeškrtnuta: „P. S.: *Informace o jednotlivých případech, které sledujeme, Vám může poskytnout Amnesty International, a prof. dr. František Janouch, Bergtorpsvägen 62, S 18364 Täby, který je tím našim výborem pověřen. Předáním tohoto dopisu a případným jednáním s Vaším sdružením jsme pověřili člena našeho výboru Ivana Medka, který žije trvale ve Vídni.*“

- ⁶ Viz *Trestní kodexy* (1974), s. 85.
- ⁷ K případu Jiřího Chmela viz dále sdělení VONS č. 23, 49, 60, 61 a 164, dokumenty č. 23, 49, 60, 61 a 165.
- ⁸ K případu Josefa Hegra, Ivany Holotové, Josefa Kliera a Petra Oudy viz dále sdělení VONS č. 69, 72 a 78, dokumenty č. 69, 72 a 78.
- ⁹ K případu Oty Ornesta a spol., v jehož rámci byl odsouzen i Jiří Lederer, viz souhrnná sdělení VONS č. 12, 63 a 195, dokumenty č. 12, 63 a 196, sdělení VONS č. 164, dokument č. 165, a text vydaný Výborem na obranu nespravedlivě stíhaných „Portrét publicisty“ o osobnosti Jiřího Lederera a o jeho trestných stíháních a odsouzeních v roce 1972 a 1977, dokument č. 1131.
- ¹⁰ K případu Václava Havla, Jaroslava Kukala a Pavla Landovského zadržovaných 28. 1. 1978 při snaze zúčastnit se spolu s dalšími signatáři Charty 77 plesu železničářů v Ústředním kulturním domě železničářů v Praze na Vinohradech a trestně stíhaných pro trestné činy ztěžování výkonu pravomoci veřejného činitele a útoku na veřejného činitele viz souhrnné sdělení VONS č. 12, dokument č. 12.
- ¹¹ K případu Pavla Kobala, Ivana Maňáska a Věry Vránové viz sdělení VONS č. 10, 27 a 33, dokumenty č. 10, 27 a 33.
- ¹² K případu Tomáše Petřivého viz sdělení VONS č. 38, 51, 84, 209, 213 a 249, dokumenty č. 38, 51, 84, 210, 214 a 250.
- ¹³ K tomu viz dopis mluvčích Charty 77 Jiřího Hájka, Ladislava Hejdánka a Marty Kubišové z 24. 11. 1977 generálnímu prokurátorovi ČSSR Jánu Feješovi obsahující žádost o prošetření případu zadržení Pavla Landovského s cílem zabránit jeho účasti na soudním jednání u Městského soudu v Praze s Otou Ornestem a spol., uvalení vazby a obvinění z trestného činu útoku na veřejného činitele. *CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém (eds.): CHARTA 77: Dokumenty 1977–1989*, sv. 1, Praha 2007.
- ¹⁴ K případu Jana Šimsy viz sdělení VONS č. 17, 21, 28, 40 a 48, dokumenty č. 17, 21, 28, 40 a 48.
- ¹⁵ K případu Jaroslava Šabaty viz sdělení VONS č. 41, 66, 67, 69, 75, 76, 92, 102, 106 a 223, dokumenty č. 41, 66, 67, 69, 75, 76, 92, 102, 106 a 224, a dopis mluvčího Charty 77 Ladislava Hejdánka a VONS rakouskému kancléři Bruno Kreiskému ze 17. 1. 1979 obsahující žádost o pomoc J. Šabatovi u příležitosti jeho návštěvy v Československu, dokument č. 1134
- ¹⁶ K případu Ladislava Lise viz sdělení VONS č. 20 a 34, dokumenty č. 20 a 34.
- ¹⁷ Trestní stíhání Otky Bednářové pro návod k trestnému činu útoku na státní orgán a orgán společenské organizace podle § 10, odst. 1, písm. b) k § 154, odst. 2 tr. zák. zahájil vyšetřovatel VB Obvodní správy SNB Praha 4 por. Karel Řejha 16. 3. 1978. V jeho usnesení bylo uvedeno, že obviněná „ve dnech 10. až 12. 5. 1977, ve vězeňské nemocnici věznice Praha 4 Pankrác, v pokoji 115 naváděla tam přítomnou obviněnou CIPAROVOU Věru,

nar. 10. 3. 1948, k tomu, aby veřejně pomluvila orgány Nápravně výchovného ústavu v Litoměřicích tak, že CIPAROVÉ bylo těmito ublíženo na zdraví formou bití obuškem“. Bednářová proti tomuto usnesení podala 31. 3. 1978 stížnost, v níž obvinění rozhodně popírá. Poukazuje mj. na skutečnost, že obvinění je založeno pouze na tvrzení jedné osoby a že přichází s téměř desítiměsíčním odstupem. O dva měsíce později, 25. 5. 1978, rozšířil por. Řejha obvinění Bednářové též o trestný čin útoku na státní orgán a orgán společenské organizace podle § 154, odst. 2 tr. zák., kterého se měla dopustit tím, že „pomluvila orgány Nápravně výchovného ústavu v Litoměřicích v tiskovině ‚Jak jsem šla navštívit Klementa Lukeše‘, který veřejně šířila“. Fejton „Jak jsem šla navštívit Klementa Lukeše“, v němž Bednářová mj. popisuje svůj nucený pobyt ve vězeňské nemocnici na Pankráci a rozmluvu s Věrou Ciparovou (příjmení není uvedeno), byl jednak zaba-ven při domovní prohlídce u Bednářové konané 29. 3. 1978, jednak byl publikován v exilových *Listech* 7, 1977, č. 6 (prosinec), s. 26–32. (Text je uložen též in: LP, Sb. VONS, inv. č. 30, sign. II/1, kart. 15, v této verzi textu je v příloze publikována stížnost O. Bednářové Generální prokuraturě ČSSR na porušování zákona příslušníky SNB). Všechny výše zmiňované dokumenty jsou uloženy ve svazku č. 6 vztahujícího se k Otce Bednářové soudního spisu k případu trestního stíhání členů VONS pro trestný čin podvracení republiky. Viz MS v Praze, soudní spis k případu Petra Uhla a spol. (spis. zn. 1 T 23/79) uložený jako příloha k rehabilitačnímu spisu, spis. zn. Rt 419/90. V době zahájení trestního stíhání Bednářové spolu s dalšími členy VONS pro trestný čin podvracení republiky nebylo přípravné řízení ve výše uvedené trestní věci ukončeno.

¹⁸ V soudním spisu k případu Petra Uhla a spol. je dokument označený v rámci svazku č. 14 jako položka č. 18 uveden touto charakteristikou: „Písemnost zajištěná při domovní prohlídce u ing. Petra UHLA dne 29. 5. 1979 po[d] položkou č. 18.“

Dokument prokazuje pomluvy státních orgánů a společenského zřízení v ČSSR. Dokladuje rovněž styk VONSU na zahraniční instituce [sic] prostřednictvím člena VONSu Ivana MEDKA, který trvale žije ve Vídni.“ Tamtéž, sv. 14.